

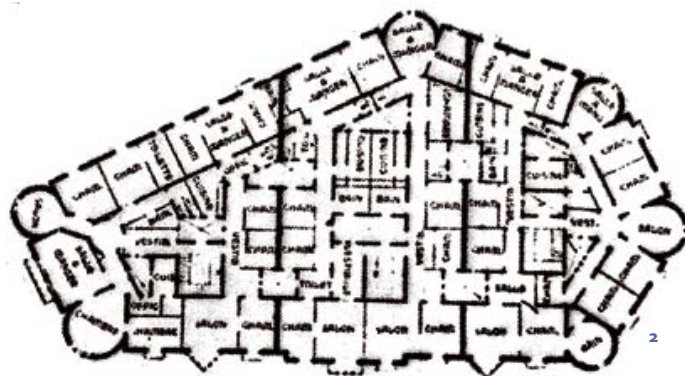

La ciutat, la cantonada i la casa

Xavier Monteys

1

2

Introducció

En el primer número d'aquesta nova sèrie de Quaderns, en aquesta mateixa secció, presentàvem una col·lecció d'imatges, la major part de les quals eren d'habitatges o d'edificis d'habitatges. Curiosament, algunes de les plantes més enginyoses d'aquell conjunt, sense regatejar el mèrit d'altres solucions entre mitgeres o de blocs laminars, corresponien a cantonades. La casa de les Punxes de l'avinguda Diagonal amb Rosselló i Bruc, la Pedrera del passeig de Gràcia amb Provença, l'edifici de la Diagonal amb Tuset, l'edifici d'habitatges al carrer de l'Avenir amb Muntaner, el gratacel d'Urquinaona, l'edifici d'habitatges de Can Bruixa amb Galileu, l'edifici d'habitatges al carrer del Carme amb Roig i també l'edifici Frégoli, l'edifici per a la Marina Mercant a la Barceloneta, l'edifici Mediterrani, el d'Enric Granados amb Mallorca, l'edifici a Sant Feliu de Guíxols a la cantonada del passeig Marítim amb la rambla Antoni Vidal. Tots aquests edificis formen una cantonada o són la construcció d'una cantonada.

Per il·lustrar el que pensem sobre la cantonada podem recórrer a l'anomenada *piedra de los doce ángulos*, al palau d'Inca Roca a la ciutat peruana de Cuzco. La poderosa imatge d'aquesta pedra i les seves juntes fan que, malgrat que ens inclinem cap al racionalisme constructiu en el qual ens han educat, no puguem més que sentir una admiració incontenible per aquesta pedra i les que l'envolten. Si al seu costat col·loquem la casa de les Punxes, tot i tenir la meitat d'angles (només en té sis i són roms, per cert!), podem deixar-nos portar per aquesta especulació sobre la cantonada, la ciutat i la casa. Al cap i a la fi, els dos exemples basen el seu valor en els angles o en les cantonades; de fet, resulta curiós que ambdós hagin estat batejats amb les paraules "angles i punxes", encara que aquestes últimes no es refereixin a les cantonades.

1 Piedra de los doce ángulos. Palau Inca Roca. Cuzco. Perú

2 Casa Terrades (Casa de les Punxes) a l'illa delimitada per l'avinguda Diagonal i els carrers de Rosselló i del Bruc. J. Puig i Cadafalch. Barcelona, 1903-05. Planta tipus.

The city, the corner and the house

Introduction

In the first issue of this new series of Quaderns, in this section, we presented a collection of images, most of them of homes or of multi-residence buildings. Curiously, some of the more ingenious layouts of that group, without denying the merit of other solutions for infill spaces or of slab blocks, corresponded to street corners. The Casa de les Punxes on Diagonal with Rosselló and Bruc, La Pedrera on Passeig de Gràcia with Provença, the building on the corner of Diagonal and Tuset, the apartment building on the corner of l'Avenir with Muntaner, the skyscraper on Urquinaona, the apartment building on Can Bruixa with Galileu, the apartment building on Carme with Roig and also the Frégoli building, the Marina Mercant building on the Barceloneta, the Mediterranean building, the building on Enric Granados with Mallorca, the building in Sant Feliu de Guíxols on the corner of the Passeig Marítim with Rambla Antoni Vidal. All these buildings form a corner or are the construction of a corner.

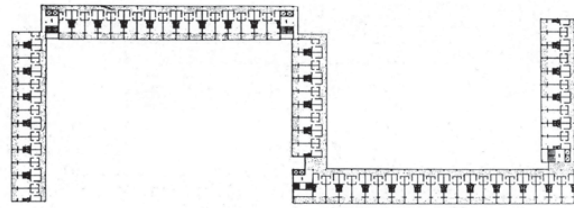
To illustrate what we think about the corner we can resort to the so-called *piedra de los doce ángulos* (twelve-angled stone) at the Inca Roca palace in the Peruvian city of Cuzco. The powerful image of this stone and its joints means that, even though we lean towards the constructive rationalism with which we were educated, we cannot contain our admiration for that stone and those surrounding it. If next to it we place the Casa de les Punxes, even though it only has half the angles (actually it has only six, and the points are blunt), we can let ourselves be carried away by this speculation on the corner, the city and the house. In the end the value of both examples is based on their angles or on their corners, in fact it is curious that both have been baptised with the words "ángulos" (angles) and "punxes" (spiked points), even though the latter do not refer to its corners.

La ciudad, la esquina y la casa

Introducción

En el primer número de esta nueva serie de Quaderns, en esta misma sección, presentàvem una colecció d'imatges, en su mayoría de viviendas o edificios de viviendas. Curiosamente, algunas de las plantas más ingeniosas de aquel conjunto, sin regatear el mérito de otras soluciones entre medianeras o de bloques laminares, correspondían a esquinas. La casa de Les Punxes, de la avenida Diagonal con Rosselló y Bruc, la Pedrera, del paseo de Gracia con Provença, el edificio de la Diagonal con Tuset, el edificio de viviendas en la calle Avenir con Muntaner, el rascacielos de Urquinaona, el edificio de viviendas de Can Bruixa con Galileu, el edificio de viviendas en la calle del Carme con Roig y también el edificio Frégoli, el edificio para la Marina Mercante en la Barceloneta, el de Enric Granados con Mallorca, el edificio en Sant Feliu de Guíxols en la esquina del paseo Marítimo con la rambla Antoni Vidal. Todos estos edificios forman una esquina o son la construcción de una esquina.

Para ilustrar lo que pensamos sobre la esquina, podemos recorrer a la denominada *piedra de los doce ángulos* del palacio de Inca Roca, en la ciudad peruana de Cuzco. La poderosa imagen de dicha piedra y sus juntas hacen que, a pesar de que nos inclinemos hacia el racionalismo constructivo en el que nos han educado, no podamos más que sentir una admiración incontenible por esta piedra y las que la rodean. Si colocamos a su lado la casa de Les Punxes, contando con la mitad de ángulos (por cierto, sólo tiene seis y son romos), podemos dejarnos llevar por esta especulación sobre la esquina, la ciudad y la casa. Al final, los dos ejemplos basan su valor en los ángulos o en las esquinas. De hecho, resulta curioso que ambos hayan sido bautizados con las palabras "ángulos y puntas", aunque estas últimas no se refieran a sus esquinas.

3

4

La ciutat i la cantonada

Voldríem, doncs, dedicar aquestes pàgines als edificis d'habitatges en cantonada i així, per una vegada, no haver de parlar de "davant-darrere" o de la sempiterna "testera". Ja hem esmentat en alguna ocasió la transcendent exposició sobre cantonades que va tenir lloc al Fòrum 2004.¹ En aquest sentit, aquestes línies són una petita digressió sobre la idea motriu d'aquell esdeveniment aplicat en aquest cas a l'habitatge.

Resulta inquietant que, malgrat que les nostres ciutats continuen estenent-se mitjançant carrers i que aquests tenen el costum de creuar-se els uns amb els altres per motius de sobra coneguts, els edificis, sobretot els d'habitatges, semblen defugir d'aquesta particularitat. De fet, per fer una caricatura del que parlem, podríem proposar una nova definició de polígon residencial després dels CIAM: "Es diu d'una ordenació urbanística sense cantonades";² atesa la poca predilecció que aquests conjunts habitacionals mostren per aquesta manera de donar forma a la ciutat.

Hi ha, és clar, edificis que tenen angles a la planta, però pròpiament no són cantonades. Això pot ser complex de definir, però a risc de simplificar podríem concloure que les cantonades que ens interessin són les que se cenyeixen al carrer i en segueixen les indicacions. Són, per expressar-ho d'alguna manera, "la construcció de la cruïlla". El cas contrari més clar d'això és potser la casa Bloc a Sant Andreu. Aquest edifici resol d'una altra manera el plegament de la barra que dona lloc a la solució dels habitatges en els corredors. Es podria dir que resol el plegament de la barra d'habitatges, però no resol la cantonada. De fet, no ho fa perquè renuncia a haver-hi d'incloure un habitatge especial. En certa mesura, una manera que anys després torna a l'edifici Mediterrani, i de la qual, més recentment, n'hem pogut veure a Barcelona altres casos amb el mateix problema: un xamfrà de l'Eixample Cerdà. Aquest és el cas dels edificis construïts recentment a les cantonades de Sar-

3

Complex residencial Mediterráneo. A. Bonet, J. Puig i Torné. Barcelona, 1960-63. Vista des del xamfrà i planta tipus.

4

Casa Bloc. J.L. Sert, J.B. Subirana, J. Torres i Clavé. Barcelona, 1934-36. Vista des de la cantonada i planta tipus per corredors i estars.

The city and the corner

We would like then, to devote these pages to residential corner buildings, and thus for once, we don't have to talk about the much-used "front and back" or the ever-present "front façade". We have already mentioned on occasion the transcendent exhibition on corners which was held at the Forum 2004;¹ in this sense these lines are a small digression on the driving idea behind that event, applied in this case to housing.

It is worrying that, although our cities continue to expand via streets, and that these have the custom of crossing each other for reasons well known, buildings, especially residential buildings, seem to shun this particularity. In fact, to make a caricature of what we are talking about, we could propose a new definition of residential estate after the CIAMs. "It is said of an urban development without corners";² given the lack of predilection that such residential areas show for this way of giving form to the city.

There are, obviously, buildings that have angles in their layout, but that are not, correctly speaking, corners. That may be complex to define, but at the risk of simplification we could conclude that the corners that interest us are those that cling to the street and follow its indications. They are, to express it one way, "the crossroads construction". The clearest contrary case to this is perhaps the Casa Bloc in Sant Andreu. This building resolves the folding of the bar in a different way, giving rise to the solution of housing along corridors. It could be said that it resolves the folding of the bar housing block, but does not resolve the corner. In fact, it does not do so because it renounces the inclusion of a special dwelling. To a certain extent it is a form that, years later, returned to the Mediterrani building, and more recently in Barcelona we have seen other cases with the same problem: a chamfered corner in Cerdà's Eixample. This is the case of the buildings

La ciudad y la esquina

Nos gustaría dedicar estas páginas a los edificios de viviendas en esquina y así, por esta vez, no tener que hablar de "delante-detrás" o del sempiterno "testero". Ya hemos mencionado en alguna ocasión la trascendente exposición sobre esquinas que tuvo lugar en el Fórum 2004.¹ En este sentido, estas líneas son una pequeña digresión sobre la idea motriz de aquel acontecimiento aplicado, en este caso, a la vivienda.

Resulta inquietante que, a pesar de que nuestras ciudades siguen extendiéndose a través de calles y que éstas tienen la costumbre de cruzarse las unas con las otras por motivos de sobra conocidos, los edificios, sobre todo los de viviendas, parecen huir de dicha particularidad. Para hacer una caricatura de lo que estamos hablando, podríamos proponer una nueva definición de polígono residencial después de los CIAM: "Se dice de una ordenación urbanística sin esquinas"; por la escasa predilección que dichos conjuntos habitacionales muestran por este modo de dar forma a la ciudad.

No cabe duda de que existen edificios que tienen ángulos en su planta, pero no son propiamente esquinas. Su definición puede resultar compleja, pero a riesgo de simplificar podríamos concluir que las esquinas que nos interesan son las que se ciñen a la calle y siguen sus indicaciones. Son, por expresarlo de algún modo, "la construcción del cruce". El caso contrario más claro de esto es quizás la casa Bloc en Sant Andreu. Este edificio resuelve de otra forma el plegamiento de la barra que da lugar a la solución de las viviendas en los pasillos. Se podría decir que resuelve el plegamiento de la barra de viviendas pero no resuelve la esquina, y no lo hace porque renuncia a tener que incluir una vivienda especial. En cierto modo, es una forma que años después regresa al edificio Mediterrani, y más recientemente hemos podido ver en Barcelona otros casos con el mismo problema: un chaflán del ensanche Cerdà. Este es el caso de los edificios construidos no

¹ L'exposició Ciutats-Cantonades, comissariada per Manuel de Solà-Morales, es va poder veure al Centre de Convencions de Barcelona del 9 de maig al 26 de setembre del 2004, en el marc del Fòrum Barcelona 2004.

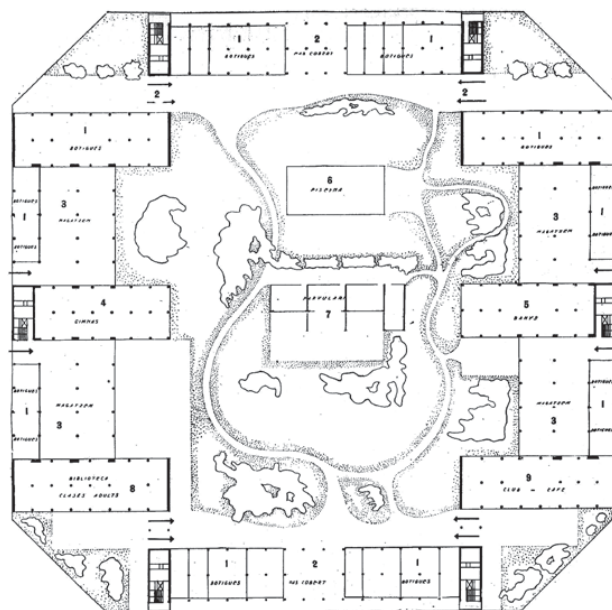
² Només cal pensar en dos polígons barcelonins ben diferents per corroborar-ho: Bellvitge i els habitatges del Congrés Eucarístic.

¹ The exhibition Ciutats-Cantonades (Cities-Corners) curated by Manuel de Solà-Morales, was held at the Barcelona Conventions Centre from 9 May to 26 September 2004 within the framework of Forum Barcelona 2004.

² One only has to think of two very different Barcelona developments to corroborate this: Bellvitge and the Congrés Eucarístic housing.

¹ La exposició Ciutades-Esquinas, comissariada por Manuel de Solà-Morales, se pudo ver en el Centro de Convenciones de Barcelona entre el 9 de mayo y el 26 de septiembre de 2004, en el marco del Fórum Barcelona 2004.

² No hay más que pensar en dos polígonos barceloneses bien distintos para corroborarlo: Bellvitge y las viviendas del Congreso Eucarístico.

denya amb Alí Bei i de Villarroel amb Londres, dels quals ens ocuparem més endavant. També del concurs pels habitatges per a joves i gent gran a l'antiga caserna de la Guàrdia Civil del carrer de Las Navas de Tolosa de Barcelona, en què el Patronat Municipal de l'Habitatge va apostar per la solució de rebentar el xamfrà. Aquests exemples no deixen de ser una prolongació d'aquell modus operandi del GATEPAC que havia estat assajat per l'eixample de Barcelona, tal com va aparèixer a la publicació AC, sota el títol "Ensayo de distribución de la zona edificable en una manzana del ensanche de Barcelona a base de un tipo de vivienda obrera".³ De forma absolutament explícita, en el text que acompanya aquesta solució es descriuen les característiques urbanístiques de l'eixample fent les següents definicions del xamfrà: "Solución irregular del chaflán que dificulta el trazado de las plantas, inconveniente que se ha eliminado en nuestra solución".

Aquesta afirmació és una de aquelles que, amb la millor intenció, hem passat per alt, però en certa mesura constitueix un punt en què podem veure clarament les contradiccions entre la ciutat i l'arquitectura, entre l'urbanisme i el projecte urbà. En lloc de "resoldre" aquesta irregularitat mitjançant un projecte d'arquitectura que imposa les seves regles al xamfrà i a la ciutat, en ple segle XXI, pensem que ja és hora que sigui al contrari.

L'arquitectura moderna i el xamfrà Cerdà

De fet, els casos als quals fem referència semblen basar-se en el que hem acceptat com a repertori tradicional de l'arquitectura moderna. Per a molts de nosaltres, aquest repertori està format per un conjunt de formulacions entre les quals podem esmentar l'estructura de pilars i jàsseres o lloses, els paraments vidrats o la coberta plana, per citar-ne alguns exemples. És més, les considerem com un avenç inqüestionable del segle XX. La forma com es resol la cantonada d'un edifici modern és també part d'aquest repertori. La resolució fent exhibició de netedat i claredat conceptual, prenent partit per la uniformitat de la solució, en lloc d'acceptar l'anomalia i resoldre-la amb una excepció. Treballem còmodament amb les solucions de base lineal,

Perspectiva i planta baixa il·lustratives de la proposta del Gatepac per a la redistribució de l'edificabilitat en una illa de l'Eixample. Gatepac: "Ensayo de distribución de la zona edificable en una manzana del ensanche de Barcelona a base de un tipo de vivienda obrera." AC, núm. 11, 3r trimestre de 1933.

recently built on the corners of Sardenya with Alí Bei and on Villarroel with Londres, which we will look at later. It is also true for the competition for homes for young people and elderly people at the old Civil Guard barracks on Las Navas de Tolosa street in Barcelona, where the Municipal Housing Board opted for the solution of blowing the corner apart. These examples remain an extension of that modus operandi of the GATEPAC which had been trialled for Barcelona, as featured in the publication AC, under the title: "Trial on the distribution of the buildable area in Barcelona's Eixample area based on a type of worker's housing". In an absolutely explicit way, in the text accompanying this solution, the urban characteristics of the Eixample are described with the following description of the corner: "Irregular solution of the chamfered corner which hinders the layout of the floors, a drawback that has been eliminated in our solution".

This is one of those affirmations that, with the best of intentions, we have passed over, but to a certain extent it constitutes a point where we can clearly see the contradictions between city and architecture, between urban planning and urban design. Rather than "resolving" this irregularity via an architectural project that imposes its own rules on the corner and on the city, now that we are well into the 21st century, we think it is time for the opposite to happen.

Modern architecture and Cerdà's chamfered corner.

In fact, the cases we have referred so far to seem to be based on what we have accepted as a traditional repertoire of modern architecture. For many of us this repertoire is made up of a set of formulations, among which we could mention the structure of pillars and main beams or slabs, glass walls or the flat roof, to cite a few examples. Furthermore, we consider them as indisputable 20th-century progress. The way in which the corner of a modern building is resolved is also a part of this repertoire. We resolve it by making an exhibition of neatness and conceptual clarity, taking sides with the uniformity of the solution, rather than accepting the anomaly and resolving it with an exception.

hace mucho en las esquinas de Sardenya con Alí Bei y de Villarroel con Londres, de los cuales nos ocuparemos más adelante. También es el caso del concurso para las viviendas para jóvenes y gente mayor en el antiguo cuartel de la Guardia Civil de la calle de Las Navas de Tolosa de Barcelona, en el que el Patronato Municipal de la Vivienda apostó por la solución de reventar el chaflán. Estos ejemplos no dejan de ser una prolongación de aquel modus operandi del GATEPAC que había sido ensayado por el ensanche de Barcelona, tal y como apareció en la publicación AC, bajo el título "Ensayo de distribución de la zona edificable en una manzana del ensanche de Barcelona a base de un tipo de vivienda obrera". De forma absolutamente explícita, en el texto que acompaña a dicha solución se describen las características urbanísticas del ensanche haciendo la siguiente descripción del chaflán: "Solución irregular del chaflán que dificulta el trazado de las plantas, inconveniente que se ha eliminado en nuestra solución".

Esta afirmación es una de las que, con la mejor intención, hemos pasado por alto, pero que, en cierto modo, constituye un punto donde pueden apreciarse claramente las contradicciones entre la ciudad y la arquitectura, entre urbanismo y proyecto urbano. En lugar de "resolver" esta irregularidad mediante un proyecto de arquitectura que impone sus reglas al chaflán y a la ciudad, en pleno siglo XXI pensamos que ya es hora de que ocurra lo contrario.

La arquitectura moderna y el chaflán Cerdà

De hecho, los casos a los que nos venimos refiriendo parecen basarse en lo que hemos aceptado como repertorio tradicional de la arquitectura moderna. Para muchos de nosotros, este repertorio está formado por un conjunto de formulaciones entre las que podemos mencionar la estructura de pilares y jácenas o losas, los paramentos acristalados o la cubierta plana, por citar unos pocos ejemplos. Es más, las consideramos como un avance incuestionable del siglo XX. La forma como se resuelve la esquina de un edificio moderno forma también parte de este repertorio. La resolvemos haciendo exhibición de limpieza y claridad conceptual, tomando partido por la uniformidad de la solución, en lugar de aceptar la anomalía y resolverla con una excepción. Trabajamos cómodamente con

3 AC, núm. 11, tercer trimestre del 1933, pàg. 27 a 31.

3 AC, no. 11, third quarter of 1933, pages 27 to 31.

3 AC, núm. 11, tercer trimestre de 1933, pàgs. 27 a 31.

amb els avantatges de la repetició seriada d'elements, amb pòrtics regulars distanciat convenientment per una barreja equilibrada de les lleis que dicta l'economia, l'eficàcia estructural, la dimensió de les peces i també les places del pàrquing. Doncs bé, tota aquesta eficàcia es perd en arribar a una cantonada i més si, com és el cas de Barcelona, aquesta és doble, és a dir, un xamfrà.

Estem convençuts que aquestes solucions formen part d'una actitud que cerca intel·ligentment simplificar els processos. Aquesta és la mateixa cosa que succeeix des de ja fa uns anys amb els tancaments de fusta per a la construcció. Han desaparegut un gran nombre de formes d'encaix com ara el biaix, la metxa oberta, la mitja mossa o la cua d'oreneta i s'ha adoptat la solució a testa. Resoldre d'aquesta manera la cantonada o l'aresta d'un edifici és el mateix i, per això, justament, resulta tan molest el xamfrà Cerdà a l'arquitectura (mal anomenada) moderna. De fet, amb tots els respectes, no ens sembla sospitós que tant l'administració pública com les empreses constructores acceptin aquestes solucions "racionals" sense cap comentari, ja que darrerament la major part dels edificis públics resolten els xamfrans "a la GATEPAC".

Es podria dir que la cantonada del XIX no expressa adequadament l'ideari racionalista i igualitari, és cert. Però aleshores, com és que "pixel-lem" les nostres façanes cercant d'imitar les diferències que sorgeixen espontàniament? Perquè hem de reconèixer que així són la major part de les nostres façanes actuals. Aquest fet resulta tan evident que podríem dir, sense equivocar-nos gaire, que l'anomalia avui és disposar les finestres de forma regular. També pot ser que el xamfrà, mirat des d'un punt de vista purament formal, particularitzi excessivament un volum qualsevol. Sembla que preferim els volums simples, com ara un cub o un prisma, però ens incomoda la forma aixamfranada perquè és decididament del segle XIX.

L'arquitectura moderna no resoldrà aquest problema si nosaltres no la fem evolucionar. L'arquitectura moderna ha de ser viva; amb això volem dir que nosaltres l'hem de fer actuar, discutint-la i criticant-la, d'aquesta manera pot ser una teoria, de l'altra manera és un eslògan que cada cop més anirà perdent el seu sentit. Si resoldre la cantonada resulta difícil, doncs aleshores hem de cercar solucions: mirar altres exemples i provar, en lloc d'acceptar massa acríticament la solució habitual que consisteix a evitar-la.

Le Corbusier i Mies van der Rohe

No tota l'arquitectura moderna es comporta de la mateixa manera davant d'aquest problema. Le Corbusier adopta la tapa cega per a la testera dels edificis residencials —des del pavelló suís de la ciutat universitària de París a l'edifici Clarté de Ginebra o a la cara nord de la Unité de Marsella— i, consegüentment, resol la cantonada com al convent de la Tourette. De fet, pocs edificis del mestre suís aborden donar forma a la cantonada; a la seva obra és excepcional l'atelier Ozenfant, la vil·la Savoye o el Palau del Governador de Chandigarh. En canvi, Mies van der Rohe, obligat probablement per la seva predilecció per la torre, resol la cantonada enfrontant-se cada cop al problema amb el mateix esperit però amb diferents solucions, i acaba convertint l'aresta de l'edifici en una particular retòrica constructiva.⁴ Així, doncs, mentre Le Corbusier sembla no estar interessat en aquest problema, Mies van der Rohe l'exagera, i la solució emprada habitualment a les façanes a base de murs cortina amb perfils d'acer, obliga a desenvolupar un cert manierisme en arribar a la cantonada. Probablement, tot plegat no és més que una manifestació de la diferent idea de la perfecció que tenen tots dos mestres.

4 Paricio, Ignacio. Tres observaciones inconvenientes sobre la construcción en la obra americana. A&V, Monografías de arquitectura y vivienda, núm. 6, 1986, pàg. 66. Número monográfico sobre Mies van der Rohe en el centenari del seu naixement.

We work comfortably with linear-based solutions, with the advantages of serialised repetitions of elements, with regular arcades conveniently distanced by a balanced mix of laws that dictate economy, structural efficiency, size of the components and also parking spaces. However, all this efficiency is lost when a corner is reached, and even more so, as is the case with Barcelona, if the corner is double, i.e. chamfered.

We are convinced that these solutions form part of an attitude that intelligently seeks to simplify processes. The same thing has been happening for some years with wooden joinery for construction. Many types of joint have disappeared, such as the bevel joint, box joint, scarf joint or dovetail joint and the butt joint solution has been adopted. Resolving the corner or edge of a building in this way is the same, and for that reason precisely, the Cerdà chamfered corner is so awkward for what is mistakenly called "modern" architecture. In fact, with all respect, isn't it suspicious that public administrations and construction companies alike accept these "rational" solutions without any comment? Of late, the majority of public buildings have resolved chamfered corners "GATEPAC-style".

It could be said that the 19th century corner does not adequately express the rationalist and equalitarian ideology, which is true. But then, why do we "pixel" our façades, seeking to imitate differences that emerge spontaneously? Because it must be acknowledged that most façades today do this. This fact is so obvious that we could say, without much fear of being mistaken, that the anomaly today is to arrange windows in a regular pattern. It may also be that the chamfered corner, viewed from a purely formal viewpoint, excessively particularises any volume. We seem to prefer simple volumes such as a cube or a prism, but we are uncomfortable with the chamfered form because it is decidedly 19th century.

Modern architecture will not resolve this problem if we don't make it evolve. Modern architecture should be alive, by that we mean that we have to make it act, by discussing and criticising it, that way it can be a theory, otherwise it is just a slogan that will increasingly lose its meaning. If resolving the corner is difficult, then we have to seek solutions: look at other examples and try, rather than being acritical and accepting the usual solution which consists of avoiding it.

Le Corbusier and Mies van der Rohe.

Not all modern architecture behaves in the same way when faced with this problem. Le Corbusier adopts the free façade for the front wall of residential buildings — from the Swiss Pavilion in the university area of Paris, to the Clarté building in Geneva, or the northern face of the Unité in Marseilles — and consequently resolves the corner as with La Tourette. In fact, few buildings by the Swiss master tackle giving form to the corner, exceptional among his works are the Ozenfant house and studio, the Villa Savoye and the Governor's Palace in Chandigarh. In contrast, Mies van der Rohe, probably forced by his predilection for towers, resolves the corner by tackling the problem each time with the same spirit but with different solutions, converting the building edge into a particular constructive rhetoric.⁴ Thus, while Le Corbusier doesn't appear interested in the problem, Mies van der Rohe exaggerates it, and the solution employed usually in façades based on curtain walls with steel profiles forces a certain Mannerism to be developed when a corner is reached. Probably, this is all no more than a manifestation of the differing ideas that the two masters had of perfection.

4 Paricio, Ignacio. Tres observaciones inconvenientes sobre la construcción en la obra americana. A&V, Monografías de arquitectura y vivienda, núm. 6, 1986, page 66. Special issue on Mies van der Rohe in the year of the centenary of his birth.

las soluciones de base lineal, con las ventajas de la repetición seriada de elementos, con pòrtics regulares distanciados convenientemente por una mezcla equilibrada de las leyes que dicta la economía, la eficacia estructural, la dimensión de las piezas y también las plazas de aparcamiento. Pues bien, toda esta eficacia se pierde cuando se llega a una esquina, y más aún, como es el caso de Barcelona, si ésta es doble, es decir, un chafán.

Estamos convencidos de que dichas soluciones forman parte de una actitud que busca inteligentemente simplificar los procesos. Es lo mismo que sucede desde hace ya unos años con las carpinterías de madera para la construcción. Han desaparecido un gran número de formas de encaje, como el bies, la espiga abierta, la media madera o la cola de milano y se ha adoptado la solución a testa. Resolver de este modo la esquina o la arista de un edificio es lo mismo, y por eso resulta tan molesto el chafán Cerdà en la arquitectura (mal denominada) moderna. Porque, con todos los respetos, ¿no parece sospechoso que tanto la administración pública como las empresas constructoras acepten estas soluciones "racionales" sin comentario alguno? Últimamente, la mayoría de los edificios públicos resuelven los chafanes "a la GATEPAC".

Podría argüirse que la esquina del XIX no expresa adecuadamente el ideario racionalista e igualitario, es cierto. Pero entonces, ¿por qué "pixelamos" nuestras fachadas buscando imitar las diferencias que surgen espontáneamente? Porque hay que reconocer que así son la mayor parte de nuestras fachadas actuales. Esto resulta tan evidente que podríamos decir, sin equivocarnos demasiado, que hoy la anomalía es disponer las ventanas de forma regular. También puede ser que el chafán, mirado desde un punto de vista puramente formal, particularice excesivamente un volumen cualquiera. Parece que preferimos los volúmenes simples, como el cubo o el prisma, pero nos incomoda la forma de chafán porque es decididamente decimonónica.

La arquitectura moderna no resolverá este problema si nosotros no la hacemos evolucionar. La arquitectura moderna tiene que ser viva; con ello queremos decir que nosotros debemos hacerla actuar, discutiéndola y criticándola; de este modo puede ser una teoría, del otro es un eslògan que cada vez más irá perdiendo su sentido. Si resolver la esquina resulta difícil, entonces tenemos que buscar soluciones: mirar otros ejemplos y probar, en lugar de aceptar demasiado acríticamente la solución habitual, que consiste en evitarla.

Le Corbusier y Mies van der Rohe

No toda la arquitectura se comporta del mismo modo ante este problema. Le Corbusier adopta la tapa ciega para el testero de los edificios residenciales —desde el pabellón suizo de la ciudad universitaria de París al edificio Clarté de Ginebra, pasando por la cara norte de la Unité de Marsella— y, por consiguiente, resuelve la esquina como en el convento de La Tourette. En realidad, pocos edificios del maestro suizo abordan el dar forma a la esquina; en su obra es excepcional el atelier Ozenfant, la villa Savoye o el Palacio del Gobernador de Chandigarh. En cambio, Mies van der Rohe, obligado probablemente por su predilección por la torre, resuelve la esquina enfrentándose cada vez al problema con el mismo espíritu pero con distintas soluciones, convirtiendo la arista del edificio en una particular retórica constructiva.⁴ Así, mientras Le Corbusier parece no estar interesado en este problema, Mies van der Rohe lo exagera, y la solución empleada habitualmente en las fachadas a base de muros cortina con perfiles de acero obligan a desarrollar un cierto manierismo al llegar a la esquina. Probablemente, todo esto no es más que una manifestación de la distinta idea de perfección que tienen los dos maestros.

4 Ignacio Paricio. Tres observaciones inconvenientes sobre la construcción en la obra americana. A&V, Monografías de arquitectura y vivienda, núm. 6, 1986, pàg. 66. Número monográfico sobre Mies van der Rohe en el centenario de su nacimiento.

Construint el xamfrà

Pot resultar d'interès repassar els xamfrans de l'exemple de Barcelona per diferents raons. Una és molt elemental: els xamfrans resulten l'excepció des del punt de vista de la tipologia dominant, però des del punt de vista de la cruïlla són radicalment essencials i, evidentment, no són excepcionals. És tan poderosa l'exigència geomètrica que planteja el xamfrà en el moment d'abordar un edifici d'habitatges que fa semblants edificis que amaguen diferències, alguns cops subtils, i que són una demostració que hi ha diverses maneres de resoldre'l, sobretot quan, tot i tractar-se d'un programa residencial, varia en alguns paràmetres. Aquí presentem una col·lecció d'exemples, més o menys coneguts, per veure les diferents solucions que sorgeixen si el problema es planteja sense fer trampes, és a dir, evitant la cantonada. La primera és un xamfrà clàssic construït cap al 1907 a Roger de Llúria amb València. És un exemple que podem considerar il·lustratiu d'una forma d'abordar la geometria d'aquests solars. Resulta especialment remarcable de quina manera es dona forma als patis de llums per resoldre les irregularitats que, en canvi, no es poden amagar a les peces del pati d'illa, de forma triangular. Al Casal de Sant Jordi, a Pau Claris amb Casp, del 1929, apareix en algunes plantes una solució interessant com és la del passadís col·locat al llarg de la façana del xamfrà, en paral·lel a la terrassa oberta a migdia, de tal manera que les habitacions fan la impressió de trobar-se flotant entre dos espais longitudinals. El corredor, en canvi, no es manifesta significativament a la façana.

Per contra, l'edifici d'habitatges de Roger de Llúria amb Còrsega, construït pocs anys després, es pot considerar un dels primers, si no el primer,⁵ que planteja una cantonada unificada per les terrasses amb ample d'obra. Curiosament, a la planta, aquestes terrasses apareixen similars al passadís del Casal de Sant Jordi. El més rellevant d'aquest edifici, però, és veure com es va imposant la desaparició del passadís longitudinal característic de l'exemple, probablement com a conseqüència de disposar la caixa d'es-

⁵ Aquest edifici es construeix l'any 1935, coetàniament al Bloc Diagonal, que ocupa el solar del carrer d'Enric Granados entre l'avinguda Diagonal i el carrer de París. Dona lloc a una cantonada sobre la Diagonal i a un xamfrà al carrer de París. És obra de Ricardo de Churruga amb Germán Rodríguez Arias.

Building the chamfered corner

It can be interesting to review the chamfered corners of Barcelona's Eixample for different reasons. One is very elementary, these corners are the exception from the dominant typology point of view, but from the crossroads point of view they are radically essential and, evidently, are not exceptional. The geometrical demands raised by the chamfered corner when tackling a residential building are so powerful that they make buildings look similar when they hide differences – sometimes subtle differences – and when they are a demonstration that several ways of resolving them exist, especially when although dealing with a residential programme, it varies in some parameters. Here we present a collection of more or less well-known examples, to see the different solutions that emerge if the problem is considered without cheating, i.e. avoiding the corner. The first is a classical chamfered corner built in around 1907 where Roger de Llúria crosses València. It is an example that we could consider illustrative of a way of tackling the geometry of these plots. Especially notable is the way that form is given to the light wells to resolve the irregularities that, in contrast, cannot be hidden in the block courtyard parts, triangular in shape. At the Casal de Sant Jordi, on the Pau Claris intersection with Casp, from 1929, an interesting solution appears on some floors which is a corridor placed along the chamfered corner façade, in parallel with the terrace open to the south, so that the rooms give the impression that they are floating between two longitudinal spaces. The corridor, in contrast, is not significantly manifested on the façade.

The residential building on Roger de Llúria with Còrsega, built a few years later, in contrast could be considered one of the first, if not the first,⁵ to propose a corner unified by terraces with a brick sill. Curiously, on the floor plan these terraces look similar to the corridor of Casal de Sant Jordi. But the

⁵ This building was built in 1935, at the same time as the Bloc Diagonal, which occupies the plot on Enric Granados between Diagonal and París. It gives rise to a corner on Diagonal and a chamfered corner on París. It is the work of Ricardo de Churruga and Germán Rodríguez Arias.

Construyendo el chaflán

Puede resultar de interés repasar los chaflanes del ensanche de Barcelona por distintas razones. Una es muy elemental: los chaflanes resultan la excepción desde el punto de vista de la tipología dominante, pero desde el punto de vista del cruce son radicalmente esenciales y, evidentemente, no son excepcionales. Es tan poderosa la exigencia geométrica que plantea el chaflán en el momento de abordar un edificio de viviendas, que convierte en parecidos edificios que ocultan diferencias, algunas veces sutiles, y que son una demostración de que existen distintas formas de resolverlo, sobre todo cuando aun tratándose de un programa residencial, varia en algunos parámetros. Aquí presentamos una colección de ejemplos, más o menos conocidos, para observar las distintas soluciones que surgen si el problema se plantea sin hacer trampas, es decir, evitando la esquina. La primera es un chaflán clásico construido hacia 1907 en Roger de Llúria con València. Es un ejemplo que podemos considerar ilustrativo de una forma de abordar la geometría de dichos solares. Resulta especialmente remarcable el modo en el que se da forma a los patios de luz para resolver las irregularidades que, en cambio, no se pueden ocultar en las piezas del patio de manzana, de forma triangular. En el Casal de Sant Jordi, en Pau Claris con Caspe, de 1929, aparece en algunas plantas una solución interesante, como la del pasillo colocado a lo largo de la fachada del chaflán, en paralelo a la terraza abierta a mediodía, de tal manera que las habitaciones dan la impresión de hallarse flotando entre dos espacios longitudinales. El pasillo, en cambio, no se manifiesta significativamente en la fachada.

Por el contrario, el edificio de viviendas de Roger de Llúria con Còrsega, construido pocos años después, puede considerarse uno de los primeros, si no el primero,⁵ que plantea una esquina unificada por las terrazas con antepecho de obra. Es curioso que en la planta dichas terrazas aparecen similares al pasillo del Casal de Sant Jordi. Pero lo más relevante de este edificio es ver cómo se va imponiendo la desaparición del pasillo longitudinal

⁵ Este edificio se construye en 1935, coetàniamente al bloque Diagonal, que ocupa el solar de la calle Enric Granados, entre la avenida Diagonal y la calle París. Da lugar a una esquina sobre la Diagonal y a un chaflán en la calle París. Es obra de Ricardo de Churruga con Germán Rodríguez Arias.

Imatges i plantes de nou edificis residencials en xamfrà seguint l'alineació.
Carrer de Roger de Llúria amb València. J.M. Fossas. Barcelona, 1907
Carrer de Pau Claris amb Casp. F. Folguera i Grassí. Barcelona, 1929-31
Carrer de Roger de Llúria amb Còrsega. R. Duran i Reynals. Barcelona, 1933
Carrer de Mallorca amb Enric Granados. G. Cosp. Barcelona, 1955
Carrer de Pallars entre Lope de Vega i Espronceda. O. Bohigas, J.Ma. Martorell, D. Mackay. Barcelona, 1955-59
Carrer de Las Navas de Tolosa amb Josep Estivill. O. Bohigas, J.Ma. Martorell, D. Mackay. Barcelona, 1960-62
Passeig de Gràcia amb Mallorca. F. De Moragas i Spa, O. Ribera. Barcelona, 1999-03
Gran Via de les Corts Catalanes amb Vilamarí. A. Arribas. Barcelona, 2002-05
Passeig de Gràcia amb Rosselló. C. Ferrater. Barcelona, 2003-06

cala donant al pati d'illa. Uns anys després, el 1955, trobem al xamfrà d'Enric Granados amb Mallorca un edifici amb una planta de distribució molt semblant a aquest darrer, amb el mateix plantejament en relació amb les peces de servei i amb l'escala del conjunt. L'única diferència és que la terrassa és ara més autònoma geomètricament, però forma més part de la casa, com si es proposés formar una peça exterior, més domèstica, per dir-ho així. El recurs de desenganxar els extrems per guanyar amplada a la terrassa davant de la sala és prou eloqüent.

A la mateixa època es construeix el conjunt d'habitatges del carrer Pallars, que dona lloc a dos xamfrans, el de Lope de Vega i el d'Espronceda. Aquest cas, del qual comunament coneixem la planta tipus, és molt significatiu d'un altre canvi. Aquí comencen a aparèixer habitatges donant al carrer i habitatges al pati d'illa, cosa que porta a quatre habitatges per planta. Arribats a la cantonada, però, es resolen dos habitatges, amb la qual cosa s'aconsegueix una major obertura dels habitatges de la cantonada al pati. El conjunt permet observar com en són de diferents les solucions al llarg del carrer Pallars i a les cantonades. Una es resol com un conjunt d'edificis que ens enganyen en veure'ls com una successió de cases amb cobertes a dos aiguavessos, quan en realitat els edificis no són el que hi ha sota la coberta sinó als costats de l'escala. Les cantonades, en canvi, fan desaparèixer l'escala de la façana i componen els forats amb deferència al lloc que ocupen a l'illa.

Aquesta obediència a l'alineació del xamfrà i la conservació estricta de la seva planimetria és radicalment diferent en molts dels edificis que es construeixen als primers anys setanta i que troben en la reculada una forma de fer més regulars les peces dels habitatges. Aquesta manera de resoldre el xamfrà s'ha de veure en paral·lel a la popularització dels forjats reticulars, que permeten dur aquestes reculades a la pràctica sense dificultat. Potser l'edifici pioner d'aquesta manera d'operar és el del carrer de Las Navas de Tolosa, de Josep Estivill, construït entre el 1960 i 1962. Aquí sembla cercar-se la manera d'estendre la geometria regular dels braços de l'illa al xamfrà per tal que les peces que hi donen no siguin excepcionals. Es glaonar té aquí el sentit d'igualar.

Més a prop, al llindar del segle XXI, hem pogut veure

most relevant point about this building is to see how disappearance of the Eixample's characteristic longitudinal corridor is becoming more usual, probably as a consequence of putting the stairway on the side of the block's courtyard. Built some years later, in 1955, on the corner of Enric Granados with Mallorca we find a building with a distribution layout very similar to the one previously described, with the same proposal in relation to the service rooms and the overall scale. The only difference is that the terrace is now more geometrically autonomous, but it forms more a part of the building, as if the proposal were to form a more domestic, outside room, one could say. The solution of displacing the ends to gain width for the terrace in front of the lounge is quite eloquent.

Around the same time, a set of homes was built on Pallars leading to two chamfered corners, with Lope de Vega and with Espronceda. This case of what we commonly know as the standard layout, is very significant of another change. Here we see the start of the appearance of homes looking onto the street and homes looking onto the block courtyard, which leads to four homes per floor. When reaching the corner, however, two homes are used, thus achieving greater opening of the corner dwellings towards the courtyard. The whole allows observation of how different the solutions are along Pallars and at the corners. One is resolved as a set of buildings that deceive us when we see them as a succession of houses with gabled roofs, when in reality the buildings are not what is under the roof but what is on the sides of the stairway. The corners, in contrast, make the façade staircase disappear and the openings are composed with deference to the place they occupy in the street block.

This obedience to the alignment of the chamfered corner and the strict conservation of its planimetry is radically different in many of the buildings that were built in the early 1970s and it is in the setback that they find a form of making the houses' rooms more regular. This way of resolving the chamfered corner has to be seen in parallel with the growing popularity of waffle slabs that allow these setbacks to be incorporated without difficulty. Perhaps the pioneering building using this solution is that on Las Navas de Tolosa with Josep Estivill, built

característico del ensanche, probablemente como consecuencia de disponer la caja de escalera dando al patio de manzana. Unos años después, en 1955, encontramos en el chaflán de Enric Granados con Mallorca un edificio con una planta de distribución muy similar a este último, con el mismo planteamiento en relación con las piezas de servicio y con la escalera del conjunto. La única diferencia es que la terraza es ahora más autónoma geométricamente, pero forma más parte de la casa, como si se propusiera formar una pieza exterior, más doméstica, por decirlo de algún modo. El recurso de desenganchar los extremos para ganar anchura a la terraza delante de la sala es suficientemente elocuente.

En la misma época, se construye el conjunto de viviendas de la calle Pallars, dando lugar a dos chaflanes, el de Lope de Vega y el de Espronceda. Este caso, del que comúnmente conocemos la planta tipo, es muy significativo de otro cambio. Aquí empiezan a aparecer viviendas que dan a la calle y viviendas que dan al patio de manzana, y eso supone cuatro viviendas por planta. Sin embargo, al llegar a la esquina se resuelven dos viviendas, consiguiendo así una mayor apertura de las viviendas de la esquina al patio. El conjunto permite observar lo distintas que son las soluciones a lo largo de la calle Pallars y en las esquinas. Una se resuelve como un conjunto de edificios que nos engañan al verlos como una sucesión de casas con cubiertas a dos aguas, cuando en realidad los edificios no son lo que hay bajo la cubierta sino a los lados de la escalera. Las esquinas, en cambio, hacen desaparecer la escalera de la fachada y componen los huecos con deferencia al lugar que ocupan en la manzana.

Esta obediencia a la alineación del chaflán y la conservación estricta de su planimetria es radicalmente distinta en muchos de los edificios que se construyen en los primeros años setenta y que encuentran en el retranqueo un modo de hacer más regulares las piezas de las viviendas. Esta forma de resolver el chaflán se tiene que ver en paralelo a la popularización de los forjados reticulares que permiten llevar dichos retranqueos a la práctica sin dificultad. Quizás el edificio pionero de esta forma de operar es el de la calle de Las Navas de Tolosa con Josep Estivill, construido entre 1960 y 1962. Aquí parece buscarse la forma de extender la geometría regular de los brazos de la

altres casos que semblen encara mostrar que el camp no està exhaurit. L'edifici al passeig de Gràcia amb Mallorca, construït entre el 1999 i el 2003, és un retorn a la façana plana però amb variacions als forats i torna a mostrar la capacitat d'aquests solars per allotjar-hi un considerable repertori de mides d'habitatsges. En aquest cas, resulta impossible no fixar-nos en el resultat que dona la inclusió del pati octogonal existent, que permet resoldre, sense els prejudicis d'una altra època, el problema de ventilar el punt més conflictiu d'aquests solars: la cantonada interior. En el mateix passeig de Gràcia es construeix poc després un altre edifici d'habitatsges que és el resultat de la reforma d'un edifici existent ocupat per oficines. Aquí, atesa la mida dels apartaments i l'exigència de fer habitatsges que donin a l'interior d'illa i al carrer, es fa aparèixer un passadís de distribució central que suggereix tot un altre camp de solucions per a aquests solars. Gairebé el mateix que podem veure a l'hotel B, amb el canvi de mida necessari que comporta aquest programa, en què la planta de distribució amb corredor central sembla estar feta per ensenyar com resulten d'adequats els xamfrans per allotjar-hi programes basats en l'habitació com a element essencial. D'aquest hotel és remarcable el desenvolupament en planta de la façana, que utilitza l'enginyós recurs d'afegir un costat més als tres del tradicional polígon del xamfrà.

Amb aquests dos darrers exemples resulta inevitable interrogar-nos sobre el que representa per a la ciutat resoldre'n les façanes al carrer amb el repertori que fins ara semblava reservat a l'interior d'illa. No podem deixar de veure-ho com el fenomen de l'expulsió de la galeria cap a l'exterior en els solars on, per la forma que tenen, resulta difícil disposar-la.

between 1960 and 1962. Here it seems a way is sought of extending the regular geometry of the block's arms to the chamfered corner so that the rooms looking onto that side are not exceptional. Here, staggering means equalling out.

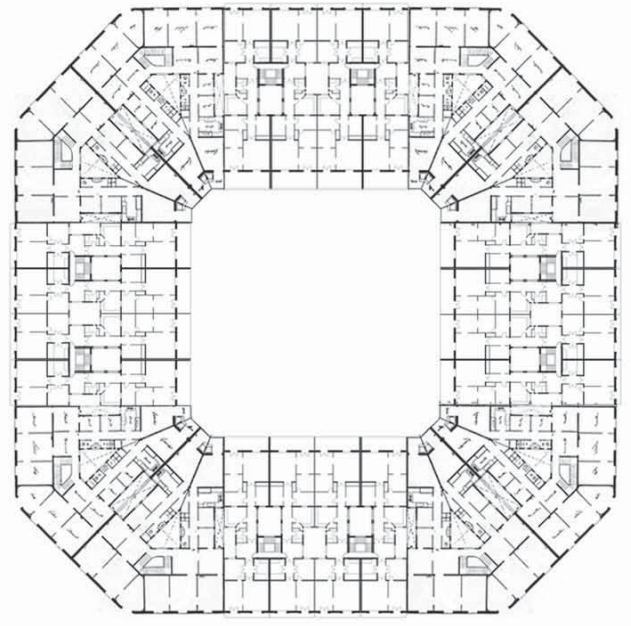
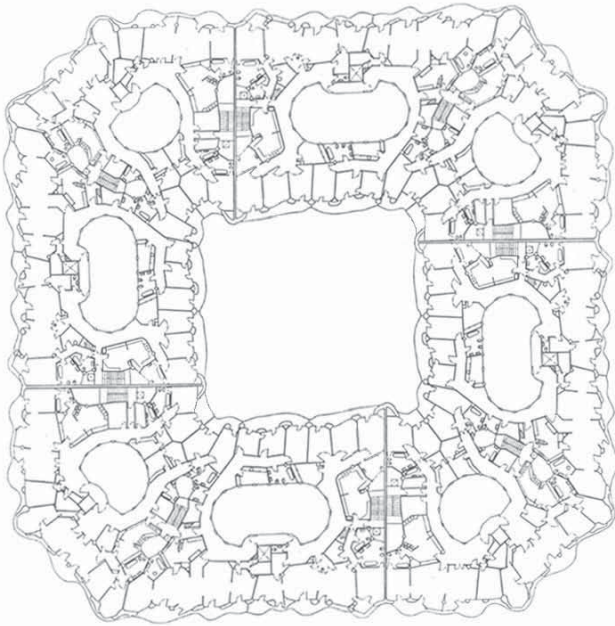
Closer in time, over the threshold of the 21st century, we have seen other cases that seem to show that the field is not yet exhausted. The building on Passeig de Gràcia with Mallorca, built between 1999 and 2003, is a return to the flat façade but with variations in the openings and again shows the capacity of these plots to house a considerable repertoire of dwelling sizes. In this case it is impossible not to notice the result given by the inclusion of the existing octagonal courtyard which allows resolution, without the prejudices of bygone times, of the problem of ventilating the most conflictive point of these plots: the inner corner. Again on Passeig de Gràcia, shortly afterwards another residential building was constructed, the result of reforming an existing building occupied by offices. Here, the size of the apartments and the requirement of creating homes that looked onto the block's inner courtyard and the street, led to the appearance of a central distribution corridor that suggests a broad field of solutions for these plots. We can see almost the same thing at the Hotel B, with the necessary change in size that this programme involves, where the layout with a central corridor seems to be made to show how suitable chamfered corners are for programmes based on the bedroom as the essential element. Worthy of note in this hotel is the ground plan development of the façade, which uses the ingenious resource of adding another side to the three of the traditional chamfered corner polygon.

With these last two examples, it is inevitable to ask ourselves what resolving street façades with the repertoire previously seemingly reserved for the street-block interior means for the city. We cannot but see it as the phenomenon of expelling the covered balcony towards the exterior on plots where, due to shape, it is difficult to position it.

manzana para que las piezas que dan a ella no sean excepcionales. Escalonar tiene aquí el sentido de igualar.

Más cerca en el tiempo, a principios del siglo XXI, hemos podido ver otros casos que todavía parecen mostrar que el campo no está agotado. El edificio que se encuentra en el paseo de Gracia con Mallorca, construido entre 1999 y 2003, es un retorno a la fachada plana pero con variaciones en los huecos y vuelve a mostrar la capacidad de estos solares para alojar un considerable repertorio de tamaños de viviendas. En este caso resulta imposible no fijarse en el resultado que da la inclusión del patio octogonal existente, que permite resolver sin los prejuicios de otra época el problema de ventilar el punto más conflictivo de dichos solares: la esquina interior. En el propio paseo de Gracia se construye poco después otro edificio de viviendas que es el resultado de la reforma de un edificio existente ocupado por oficinas. Aquí, debido al tamaño de los apartamentos y a la exigencia de hacer viviendas que den al interior de manzana y a la calle, se hace aparecer un pasillo de distribución central que sugiere un amplio campo de soluciones para estos solares. Casi lo mismo que se puede ver en el hotel B, con el necesario cambio de tamaño que comporta este programa, en el que la planta de distribución con pasillo central parece estar hecha para mostrar cuán adecuados resultan los chaflanes para alojar programas basados en la habitación como elemento esencial. De este hotel es remarcable el desarrollo en planta de la fachada, que utiliza el ingenioso recurso de añadir un lado más a los tres del tradicional polígono del chaflán.

Con estos dos últimos ejemplos resulta inevitable interrogarnos sobre lo que supone para la ciudad resolver sus fachadas en la calle con el repertorio que hasta el momento parecía reservado al interior de manzana. No podemos dejar de verlo como el fenómeno de la expulsión de la galería hacia el exterior en los solares en los que, por su forma, resulta difícil disponerla.

Arraconar o estendre

El repertori de cantonades properes és suficient per poder treure'n algunes idees i superar l'esquematisme que ens porta a la situació actual. Un dels exemples més significatius és la Pedrera. Per entendre el que representa aquest edifici, n'hi ha prou a observar conjuntament la seva planta amb la de l'edifici d'habitatges al xamfrà de Roger de Llúria amb València. Si ho volguéssim exposar de forma radical, podríem dir que mentre que en el cas de Llúria amb València el xamfrà es resol arraconant tant com sigui possible la inevitable solució d'excepció, reduint al mínim les línies obliqües i deixant que aparegui una diferència significativa entre les peces que donen a l'interior d'illa i les del carrer, a la Pedrera és al contrari. En aquest edifici sembla que la solució trobada pel xamfrà s'estén a la resta de l'illa. Es treballa la part més complexa i difícil per aplicar-hi després la mateixa solució a la resta de l'illa. Per veure millor això, n'hi ha prou a imaginar dues illes ideals, dibuixades amb certa llibertat, amb els dos edificis esmentats i poder-nos adonar el que representa fer una illa de cases a partir del xamfrà o no. Una de les grans lliçons d'aquest magnífic edifici, avui convertit en una atracció de fira, és que per resoldre l'habitatge tipus de l'illa Cerdà s'ha de partir del xamfrà. És per això que les seves galeries es troben dins dels patis i no a l'interior d'illa.

Pensem que la Pedrera, conscientment o inconscientment, està darrere d'algunes de les solucions esmentades al començament d'aquest article. Mirar conjuntament la planta de la Pedrera, la de l'edifici del carrer de l'Avenir amb Muntaner i la del carrer de Can Bruixa amb Galileu, a les quals podríem afegir encara la de Johann Sebastian Bach, resulta molt instructiu. La geometria de la cantonada, unida a un fet evident, com és que l'edificació en illes dona sempre coronas de menor dimensió a l'interior d'aquestes que al carrer, produeix un efecte que es tradueix en una distorsió de la planta entre les dues corones i apareixen aleshores les línies obliqües, característiques d'aquestes plantes.

El repertori és ple de matisos. Mentre que la Pedrera sembla "enteranyinar" les inclinacions per resoldre també la geometria dels dos patis, l'edifici del carrer de l'Avenir

Composició d'una illa completa de l'exemple a partir de la solució de la Pedrera d'Antoni Gaudí i d'una altra a partir d'un cas convencional.

To corner or to extend

The repertoire of corners nearby is sufficient to be able to take some ideas and overcome the schematism that has led us to the current situation. One of the most significant examples is La Pedrera. To understand what this building represents, it is sufficient to compare its layout with that of the residential building on the chamfered corner of Roger de Llúria with València. If we wanted to explain it in a radical fashion we could say that while in the Llúria-València case the chamfered corner is resolved by cornering the inevitable exceptional solution as far as possible, minimising the oblique lines and letting a significant difference appear between the rooms that look onto the block interior and those that look onto the street, with La Pedrera, the opposite is true. In the latter building, it seems that the solution for the chamfered corner extends to the rest of the block. The most complex and difficult part is worked to later apply the same solution to the rest of the block. To see this better it is sufficient to imagine two ideal street blocks, sketched with a certain freedom, with the two aforementioned buildings and we can realise what it means to make a block based on the chamfered corner or not. One of the great lessons of this magnificent building, today a fairground attraction, is that to resolve the standard dwelling of Cerdà block, one has to start off with the chamfered corner. That is why the galleries are found inside the courtyards and not the inside of the block.

We think that La Pedrera, consciously or subconsciously, is behind some of the solutions mentioned at the beginning of this article. Looking together at the layout of La Pedrera, that of the building on l'Avenir with Muntaner and that of Can Bruixa with Galileu, and we could even add that of Johann Sebastian Bach; turns out to be highly instructive. The geometry of the corner, linked to an evident fact, which is that building in street blocks always gives rings of a smaller dimension on the block's interior than on the street side, produces an effect that is translated into a distortion of the layout between the two rings and thus, oblique lines, characteristic of these layouts, appear.

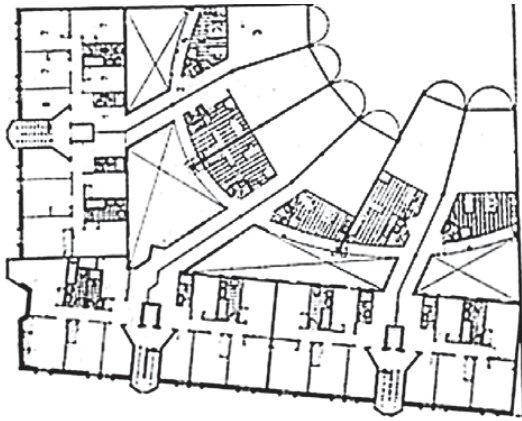
The repertoire is full of nuances. While La Pedrera seems to "fill with cobwebs" these inclines to also resolve the geometry of two

Arrinconar o extender

El repertori de esquinas cercanas es suficiente como para poder extraer algunas ideas y superar el esquematismo que nos lleva a la situación actual. Uno de los ejemplos más significativos es la Pedrera. Para entender lo que representa este edificio no hay más que observar conjuntamente su planta con la del edificio de viviendas en el chaflán de Roger de Llúria con Valencia. Si quisiéramos exponerlo de forma radical, podríamos decir que mientras que en el caso de Llúria con Valencia el chaflán se resuelve arrinconando lo más posible la inevitable solución de excepción, reduciendo al mínimo las líneas oblicuas y dejando que aparezca una diferencia significativa entre las piezas que dan al interior de manzana y las de la calle, en la Pedrera es todo lo contrario. En este último edificio parece que la solución para el chaflán se extiende al resto de la manzana. Se trabaja la parte más compleja y difícil para aplicar posteriormente la misma solución al resto de la manzana. Para entenderlo mejor, basta con imaginar dos manzanas ideales, dibujadas con cierta libertad, con los dos edificios mencionados y darnos cuenta de lo que supone hacer una manzana a partir del chaflán o no. Una de las grandes lecciones de este magnífico edificio, hoy convertido en atracción de feria, es que para resolver la vivienda tipo de la manzana Cerdà se tiene que partir del chaflán. Por ello sus galerías se encuentran dentro de los patios y no en el interior de la manzana.

Pensemos que la Pedrera, consciente o inconscientemente, se halla tras algunas de las soluciones citadas al principio de este artículo. Mirar conjuntamente la planta de la Pedrera, la del edificio de la calle Avenir con Muntaner y la de Can Bruixa con Galileu —a las que podríamos añadir aún la de Johann Sebastian Bach—, resulta altamente instructivo. La geometría de la esquina, unida a un hecho evidente, como es que la edificación en manzanas proporciona siempre coronas de menor dimensión en el interior de éstas que en la calle, produce un efecto que se traduce en una distorsión de la planta entre las dos coronas y entonces aparecen las líneas oblicuas, características de dichas plantas.

El repertorio está lleno de matices. Mientras que la Pedrera parece "llenar de telarañas" las inclinaciones para resolver también la geo-

1

2

amb Muntaner extrema la geometria de les dues corones, la del carrer i la de l'interior d'illa, deixant que el pati de llums resolgui la transició. El resultat es pot observar com si fossin dos edificis diferents units per les passeres que tallen el pati. Al costat d'aquest exemple, el cas de Can Bruixa amb Galileu presenta una altra manera de resoldre el problema. Aquí resulta particularment clar que la solució proposada és deguda a una geometria del solar aparentment regular, però, en canvi, gens equitativa, ja que dos dels seus costats iguals són en realitat un carrer i una mitgera. La "qualitat" diametralment oposada d'aquestes dues parets fa que la sala i el menjador del pis de l'extrem es desplacin cap a l'interior, i l'obliquïtat de les línies de divisió dels habitatges resulta la manera més pura i simple de donar forma a aquesta particularitat.

Aquests casos, vinculats en certa manera a la Pedrera, es poden ampliar amb un altre, que si bé des del carrer no és una cantonada, ho és des de l'interior d'illa. Si es vol aquí es podria parlar de racó. És el de l'edifici al número 28 del carrer Johann Sebastian Bach, en el qual la boca cap a l'interior dóna lloc a una geometria similar amb l'excusa de buscar el sol. Encara que l'edifici no ocupi exactament la cantonada, es veu afectat per la fondària edificable de l'illa i a la pràctica té els mateixos problemes o més que un edifici en cantonada. En qualsevol cas, és un exemple més que permet veure clarament la inevitable aparició de línies obliqües que contrasten amb la més o menys vaga regularitat dels solars.

Aquests comentaris sobre el component oblic d'aquestes plantes es podria completar amb alguns exemples en què la disposició en ventall ha estat forçada per la geometria del solar. Són aquestes posicions especials dins d'una illa les responsables d'alguns dels més coneguts exemples d'edificis d'habitatges, els ventalls que donen lloc a les plantes d'edificis aparentment tan distants en els seus interessos com el gratacel d'Urquinaona o l'edifici d'habitatges del carrer de Nicaragua amb Marquès de Sentmenat, que s'enfronten amb mides diferents al mateix problema. El cas del gratacel de la plaça Urquinaona és remarcable perquè tal vegada sigui la cantonada més aguda i més alta de Barcelona, gairebé pot ser considerat el nostre Flatiron local, un exemple que ens resulta d'interès, tant per la seva

1
Tres exemples d'edificis d'habitatges amb deformacions geomètriques de la planta per millorar la il·luminació i l'assolament dels interiors. Carrer de Muntaner amb Avenir. M. De Solà-Morales i Roselló, M. De Solà-Morales i Rubió. Barcelona, 1964-67. Carrer de Galileu amb Can Bruixa. G. Mora, A. Viaplana, H. Piñón. Barcelona, 1974-76. Johann Sebastian Bach, 28. La profunditat edificable fa racó amb la dels edificis del carrer de Calvet. R. Bofill. Barcelona, 1962-63.

2
Edificis d'habitatges en ventall. Carrer de les Jonqueres amb Trafalgar. Edifici Fàbregas (gratacels de la plaça d'Urquinaona). L. Gutiérrez Soto, C. Martínez Sánchez. Barcelona, 1935-44. Carrer de Nicaragua amb Marquès de Sentmenat. R. Bofill. Barcelona, 1962-65.

courtyards, the building on l'Avenir with Muntaner maximises the geometry of the two rings, on the street side and on the block interior, letting the light well resolve the transition. The result can be observed as two different buildings linked by the passageways that cut across the courtyard. Together with this example, that of Can Bruixa with Galileu presents another way of resolving the problem. Here it is particularly clear that the solution proposed is due to an apparently regular plot geometry but one that is not at all equitable, as two of its equal sides are in fact a street and a dividing wall. The diametrically opposed "quality" of these two walls means that the lounge and dining room in the end flat are displaced towards the interior, and the oblique nature of dividing lines between the homes turns out to be the purest and simplest way of giving form to this particularity.

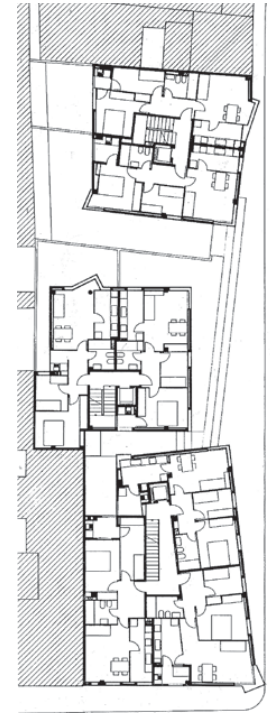
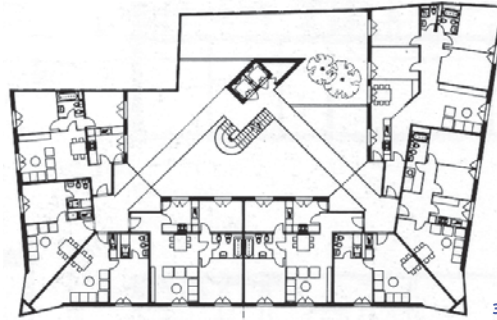
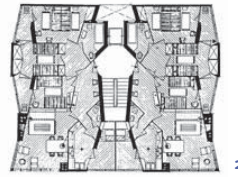
These cases, linked to a certain extent to La Pedrera, can be joined by another, which although from the street is not a corner, is one from the inside of the inner courtyard. Here one could talk of an inside corner. It is the building located at Johann Sebastian Bach, 28, in which the large opening towards the inside gives rise to a similar geometry with the excuse of seeking the sun. Although the building does not exactly occupy the street corner, it is affected by the buildable depth of the street block and in practice, presents the same problems or more than a corner building. In any case, it is one more example allowing a clear view of the inevitable emergence of oblique lines that contrast with the more or less vague regularity of the plots.

These comments on the oblique component of the layouts mentioned could be completed with examples where the plot geometry has forced a fan arrangement. These special street block positions are responsible for some of the best-known examples of residential buildings. The fans give rise to the layouts of buildings apparently as distant in their interests as the skyscraper on Urquinaona or the residential building on Nicaragua with Marquès de Sentmenat, which, taking different measures, tackle the same problem. The case of the Urquinaona skyscraper is notable because it is perhaps the sharpest and highest corner in Barcelona, it could almost be considered our local

metría de los dos patios, el edificio de la calle Avenir con Muntaner extrema la geometría de las dos coronas, la de la calle y la del interior de manzana, dejando que el patio de luces resuelva la transición. El resultado puede observarse como dos edificios distintos unidos por las pasaderas que cortan el patio. Junto a este ejemplo, el de Can Bruixa con Galileu, presenta otra forma de resolver el problema. Aquí resulta particularmente claro que la solución propuesta se debe a una geometría del solar aparentemente regular, pero en cambio nada equitativa, pues dos de sus lados iguales son, en realidad, una calle y una medianera. La "calidad" diametralmente opuesta de estas dos paredes hace que la sala y el comedor del piso del extremo se desplacen hacia el interior, y la oblicuidad de las líneas de división de las viviendas resulta el modo más puro y simple de dar forma a esta particularidad.

Estos casos, vinculados en cierta forma a la Pedrera, se pueden ampliar con otro, que si bien desde la calle no es una esquina, lo es desde el interior de manzana. Si se quiere, aquí se podría hablar de rincón. Es el del edificio ubicado en el número 28 de la calle Johann Sebastian Bach, en el que la boca hacia el interior da lugar a una geometría similar con la excusa de buscar el sol. Aunque el edificio no ocupa exactamente la esquina, se ve afectado por la profundidad edificable de la manzana y, en la práctica, presenta los mismos problemas o más que un edificio en esquina. En cualquier caso, es un ejemplo más que permite ver claramente la inevitable aparición de líneas oblicuas que contrastan con la más o menos vaga regularidad de los solares.

Podrían completarse estos comentarios sobre el componente oblicuo de dichas plantas con algunos ejemplos en los que la disposición en abanico ha sido forzada por la geometría del solar. Son estas disposiciones especiales dentro de una manzana las responsables de algunos de los más conocidos ejemplos de edificios de viviendas. Los abanicos dan lugar a plantas de edificios aparentemente tan distantes en sus intereses como el rascacielos de Urquinaona o el edificio de viviendas de la calle Nicaragua con Marquès de Sentmenat, que se enfrentan con tamaños distintos al mismo problema. El caso del rascacielos de la plaza Urquinaona es remarcable porque tal vez sea la esquina más aguda y más alta de Barcelona, casi se podría considerar nuestro Flatiron local, un ejemplo

0 10m

aresta com pel ventall desplegat a l'interior d'illa, a la vegada assimilable a l'edifici de La Unión y el Fénix Español al passeig de Gràcia amb Diputació.

Casos molt aguts

Jujol i Coderch, la casa Planells a la Diagonal de Barcelona i l'edifici d'habitatges per a la Marina Mercant al barri de la Barceloneta. Aquests són dos casos tan singulars que permeten un comentari especial. Pel que fa a la casa Planells, tot l'edifici sembla ser el producte de la posició que ocupa. Això es fa sentir especialment en la manera com es resol la peça de la cantonada, una estança de difícil solució atesa la forma aguda de la planta. Aquesta peça varia en les plantes de l'edifici a partir d'ocupar o no la volada sobre l'avinguda Diagonal. Resulten interessants les plantes segona i tercera, ja que és la cantonada mateixa la que forma un afilat mirador semblant a un baluard, i molt atractiva la segona, que, des de l'exterior, apareix recolzada sobre la forma agui-tarrada del mirador de la primera. Aquesta afilada intuïció sembla la mateixa que dona forma a la sala-galeria dels habitatges de la Marina Mercant de la Barceloneta. Una observació detinguda a la planta d'aquest edifici ens permet intuir que potser els plecs de la seva façana tal vegada no siguin deguts a un caprici formal, un xic italianitzant, sinó a la col·locació de la sala a la cantonada i a la manera conseqüent d'entrar diagonalment per l'extrem oposat, com en el cas de la casa Planells.

Anys després succeeix el mateix a la casa de la cantonada del carrer del Carme amb el d'en Roig, on la sala col·locada a la cantonada pren una relació semblant amb l'ingrés i, també com les anteriors, comparteix una geometria afilada a la cantonada. La mateixa forma que podem veure en els habitatges del carrer del Rec Comtal, on, malgrat que la cantonada l'ocupen dues sales separades radicalment per la bisectriu, podem apreciar que s'afila l'angle obtús de la parcel·la convertint la cantonada en una aguda aresta similar a les anteriors.

Edificis d'habitatge que accentuen una cantonada en angle agut per situar-hi una peça important.

1 *Avinguda Diagonal amb Sicília. Casa Planells. J.M. Jujol. Barcelona, 1923-24. Fotografia des de l'avinguda Diagonal i plantes segona i tercera.*

2 *Carrer de l'Almirall de Cervera amb passeig de Joan de Borbó i carrer del Mar. Edifici d'habitatges per a la Marina Mercant. J. A. Coderch. Barcelona, 1952-54.*

3 *Carrer del Davant del Portal Nou amb Rec Comtal i Cortines. R. Amadó, R. Domènech. Barcelona, 1982-84.*

4 *Carrer del Carme amb Roig. J. Llinàs. Barcelona, 1992-95.*

Flatiron. An example that we find interesting as much for its edge as for the fan deployed on the block domestic interior, comparable with the La Unión y el Fénix Español building on Passeig de Gràcia with Diputació.

Very acute cases

Jujol and Coderch, the Casa Planells on Barcelona domèstics Diagonal, and the residential building for the Merchant Navy in the Barceloneta neighbourhood. These two cases are so unique that they allow special comment. With Casa Planells because the entire building seems to be the product of the position it occupies. This is noticeable especially in the way in which the cornermost room is resolved. The acute form of the layout makes a solution for this room especially difficult. This room varies on the different floors of the building based on whether it occupies the cantilever over Diagonal or not. The second and third floors are interesting, as it is the corner itself which forms a sharpened balcony similar to a bulwark, and the second floor is very attractive as, from outside, it appears to be supported by the guitar-shaped form of the enclosed balcony on the first. This keen intuition seems to be the same giving form to the lounge and enclosed balcony of the Merchant Navy homes on the Barceloneta. Careful observation of the building domestic layout allows us to intuit that perhaps the folds of its façade are not due to a somewhat Italianate formal whim, but to the lounge domestic positioning on the corner and the consequent way of entering diagonally at the opposite end, as in the case of Casa Planells.

Years later the same happened with the house on the corner of Carme with Carrer d domèstic en Roig, where the corner-positioned lounge adopts a similar relationship with the entrance, and, also like the former examples, it shares a sharpened geometry at the corner. The same form that we can see in the dwellings on Rec Comtal where, despite the corner being occupied by two lounges radically separated by the bisector, we can appreciate that the obtuse angle of the plot is sharpened, converting the corner into an acute edge similar to the previous examples.

que nos resulta de interés, tanto por su arista como por el abanico desplegado en el interior de manzana, a la vez asimilable al edificio de La Unión y el Fénix Español en el paseo de Gracia con Diputación.

Casos muy agudos

Jujol y Coderch, la casa Planells en la Diagonal de Barcelona y el edificio de viviendas para la Marina Mercante en el barrio de la Barceloneta. Se trata de dos casos que, por su singularidad, merecen un comentario especial. En cuanto a la casa Planells, porque todo el edificio parece ser el producto de la posición que ocupa. Esto se hace notar especialmente en la forma de resolver la pieza de la esquina, una estancia de difícil solución teniendo en cuenta la forma aguda de su planta. Esta pieza varía en las plantas del edificio a partir de ocupar o no el voladizo sobre la avenida Diagonal. Resultan interesantes las plantas segunda y tercera, pues es la propia esquina la que forma un afilado mirador parecido a un baluarte, y muy atractiva la segunda, que, desde el exterior, aparece apoyada sobre la forma agui-tarrada del mirador de la primera. Esta afilada intuición parece la misma que da forma a la sala-galería de las viviendas de la Marina Mercante de la Barceloneta. Una detenida observación a la planta de este edificio nos permite intuir que quizás los pliegues de su fachada no sean debidos a un capricho formal, un poco italianizante, sino a la colocación de la sala en la esquina y al modo consecuente de entrar diagonalmente por el extremo opuesto, como en el caso de la casa Planells.

Años después, sucede lo mismo en la casa de la esquina de la calle del Carme con la de Roig, donde la sala colocada en la esquina adopta una relación similar con el ingreso y, también como las anteriores, comparte una geometría afilada de la esquina. La misma forma que podemos ver en los edificios en la calle del Rec Comtal en los que, a pesar de que la esquina la ocupen dos salas separadas radicalmente por la bisectriz, podemos apreciar que se afila el ángulo obtuso de la parcela, convirtiéndolo en una aguda arista similar a las anteriores.

Els més recents

Els habitatges a la cantonada de Sardanya amb Ali Bei, els de Villarroel amb Londres i els proposats al projecte guanyador del concurs al xamfrà ocupat per la caserna de la Guàrdia Civil del carrer de Las Navas de Tolosa, són exemples que ens porten als dos casos amb els quals començàvem: la casa Bloc i l'edifici Mediterrani. Evidentment no són la mateixa solució, ja que dos d'aquests combinen habitatges amb una escola, una escola bressol o amb locals cívics, i només el del carrer d'Ali Bei es compon íntegrament d'habitatges. Però en els tres casos els habitatges tenen una fondària semblant i el seu accés és per corredor, en dos són exteriors i en el de Las Navas el corredor és interior. Es podria pensar que aquesta tria tipològica l'accés per corredor col·lectiu és l'origen d'aquesta solució, però no és tan evident. Si observem alguns dels exemples que aquí hem comentat, existeixen solucions que es podrien extrapolar a aquestes cantonades. Un d'aquests exemples, el d'Ali Bei amb Sardanya, també es pot comparar amb la cantonada de Bruc amb Diputació per la posició en angle recte de les dues ales de l'edifici, malgrat que en aquest cas, com en el de la seva primera rèplica (l'edifici Loewe a la cantonada de l'avinguda de Roma amb Villarroel, ara convertit en hotel), la planta baixa i l'entresòl formalitzen el xamfrà. Tots tres representen gairebé tot el repertori possible de les maneres d'enfrontar-se amb el xamfrà tot evitant-lo. Els interrogants sobre aquests exemples són múltiples i molt interessants. La simplificació que representen, encertada des del punt de vista arquitectònic, ho és des del punt de vista de la ciutat?

El projecte per a l'illa dels antics Laboratoris Uriach, fora del context de l'eixample Cerdà, és un bon exemple per veure fins a quin punt és viva aquesta discussió sobre la cantonada en el cas dels edificis d'habitatges. En aquest conjunt completat recentment i un dels primers casos d'intervenció en una peça dels anys cinquanta amb fortuna, hi podem veure un repertori de solucions que afecten aquesta idea. El conjunt està format grosso modo per tres edificis essencials i mostra tres maneres diferents d'enfrontar-se al problema. Un és el cas del gran edifici dels laboratoris que ha estat transformat en una enginyo-

La desaparició del xamfrà.

5 Carrer del Bruc amb Diputació.

6 Carrer de Sardanya amb Ali-Bei. C. Balcells. Barcelona, 2004-07.

7 Carrer de Londres amb Villarroel. Conjunt d'escola bressol, infantil i primària i habitatges dotacionals. J. Coll, J. Leclerc. Barcelona, 2001.

8 Carrer de Las Navas de Tolosa amb Indústria i amb el passatge Doctor Torrent. Proposta guanyadora del concurs per al projecte d'un edifici d'habitatges protegits. Nogué, Onzain, Roig. Barcelona, 2007.

The most recent

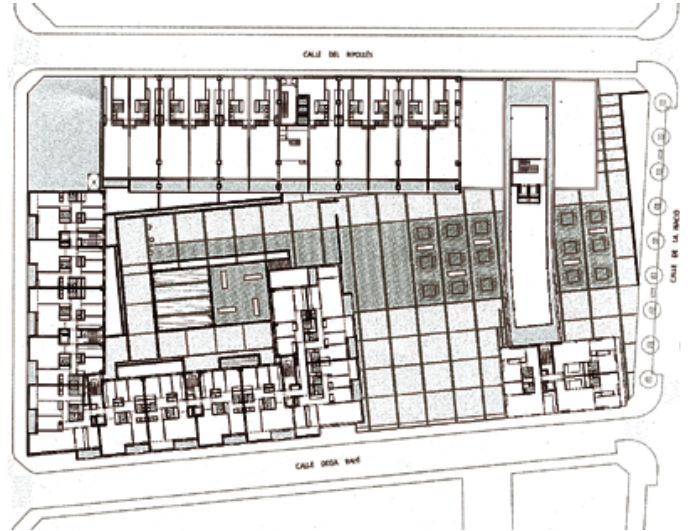
The homes on the corner of Sardanya with Ali Bei, those on Villarroel with Londres and those proposed in the winning project for the chamfered corner occupied by the Civil Guard barracks on Las Navas de Tolosa are examples that take us back to the two cases with which we started: the Casa Bloc and the Edificio Mediterrani. Evidently they are not the same solution, as two of them combine homes with a school, a nursery or civic premises, and only that on Ali Bei is composed entirely of homes. But in the three cases the homes have a similar depth and their access is via a corridor, in two they are exterior and in that of Las Navas the corridor is interior. It could be thought that this typological choice – access via a collective corridor – is the origin of this solution, but it is not as evident as that. If we observe some of the examples that we have commented upon, solutions exist that could be extrapolated to these corners. One, that of Ali Bei with Sardanya, can also be compared with the corner of Bruc with Diputació because of the right-angled position of the building domestic two wings, although in this case, as in that of its first replica (the Loewe building on the corner of Avinguda de Roma with Villarroel, now converted into a hotel), the ground floor and the mezzanine form the chamfered corner. The three represent virtually all the repertoire possible of ways to tackle the chamfered corner by avoiding it. The questions around these are numerous and very interesting. The simplification that they represent, is a good solution from an architectural point of view, but is it from the point of view of the city?

The project for the block of the old Laboratoris Uriach, outside the context of Cerdà domestic Eixample, is a good example for seeing how far this discussion regarding corners in residential buildings is still alive. In this recently completed group, and one of the first cases of successful intervention on a piece from the 1950s, we can see a repertoire of solutions that affect this idea. The site is formed, broadly speaking, by three essential buildings and shows three different ways of tackling the problem. One is the case of the large laboratories building that has been transformed into an ingenious series of duplex apartments with access via the central

Los más recientes

Las viviendas que se encuentran en la esquina de Sardanya con Ali Bei, las de Villarroel con Londres y las propuestas en el proyecto ganador del concurso en el chaflán ocupado por el cuartel de la Guardia Civil de la calle de Las Navas de Tolosa, son ejemplos que nos llevan a los dos casos con los que iniciábamos este artículo: la casa Bloc y el edificio Mediterrani. Evidentemente no es la misma solución, pues dos de ellos combinan viviendas con una escuela, una guardería o locales cívicos, y sólo el de la calle Ali Bei está compuesto íntegramente por viviendas. Pero en los tres casos, las viviendas tienen una profundidad similar y su acceso se efectúa a través de pasillo, en dos son exteriores y en el de Las Navas el pasillo es interior. Se podría pensar que dicha elección tipológica – el acceso por un pasillo colectivo – es el origen de esta solución, pero no es tan evidente. Si observamos algunos de los ejemplos que hemos comentado aquí, veremos que existen soluciones que podrían extrapolarse a dichas esquinas. Uno de ellos, el de Ali Bei con Sardanya, también puede compararse con la esquina de Bruc con Diputación por la posición en ángulo recto de las dos alas del edificio, a pesar de que en este caso, como en el de su primera réplica (el edificio Loewe en la esquina de la avenida de Roma con Villarroel, ahora convertido en hotel), la planta baja y el entresuelo forman el chaflán. Los tres representan casi todo el repertorio posible de las formas de afrontar el chaflán evitando-lo. Los interrogantes sobre dichos ejemplos son múltiples y muy interesantes. La simplificación que suponen, acertada desde el punto de vista arquitectónico, ¿lo es también desde el punto de vista de la ciudad?

El proyecto para la manzana de los antiguos Laboratorios Uriach, fuera del contexto del ensanche Cerdà, es un buen ejemplo para ver hasta qué punto está viva esta discusión sobre la esquina en el caso de los edificios de viviendas. En este conjunto, completado recientemente y uno de los primeros casos de intervención afortunada en una pieza de los años cincuenta, podemos observar un repertorio de soluciones que afectan a esta idea. El conjunto está formado, grosso modo, por tres edificios esenciales y muestra formas distintas de abordar el problema. Uno es el caso del gran edificio de los laboratorios, transformado en una ingeniosa serie de dúplex con acceso por un pasillo central. El edificio, ajustándose a su estructura organizativa, finaliza en un testero.

sa sèrie de dúplex amb accés per corredor central. L'edifici, cenyint-se a la seva estructura organitzativa, finalitza en una testera. L'altre cas és el d'un edifici format per tres cossos que resol les cantonades a base de cara i testera, una solució habitual pròpia de la predominança tipològica de la repetició, sense ròtula per dir-ho així. La visió de l'angle de l'edifici recorda molt alguns dels més afortunats exemples de Francesc Mitjans amb la clàssica aparició de la testera, a la qual sembla haver-s'hi afegit el petit cos de la terrassa. El tercer és el que permet precisament veure aquest últim amb ulls crítics i fa la comparació molt interessant. La petita torre de les oficines dels laboratoris s'ha convertit en una torre d'habitatges i, com que la façana s'ha conservat amb les petites modificacions imposades pels tancaments metàl·lics, ha obligat a resoldre l'interior coordinadament amb els forats. El resultat és una composició poc habitual que, si a alguna cosa recorda, és a l'edifici de la Barceloneta per a la Marina Mercant, però sense plects ni persianes.

El conjunt és interessant perquè permet veure dues maneres d'abordar la cantonada en una mateixa unitat projectual, i ens ajuda a poder seguir interrogant-nos sobre la conveniència de simplificar el programa arribats a la cantonada o bé a no fer-ho. ♦

Xavier Monteyts

1 *Conjunt d'habitatges a l'illa delimitada pels carrers del Degà Bahi, Nació, Ripollès i Muntanya, antic emplaçament dels laboratoris Uriach. E. Gascón-TAC arquitectos. Barcelona, 2002-06. Planta tipus i imatges.*

2 *Edifici d'habitatges per a la Marina Mercant. J. A. Coderch. Barcelona, 1952-54*

3 *Edifici d'habitatges Tokio. F. Mitjans. Barcelona, 1954-57*

corridor. The building, in line with its organizational structure, ends in a front wall. The other case is that of a building formed by three bodies that resolve the corners based on face and front façade, a common solution typical of the typological predominance of the repetition, without joints, one could say. The vision of the building domestic angle is very reminiscent of some of the more fortunate examples by Francesc Mitjans with the classical apparition of the wall to which the small body of the terrace seems to have been added.

This third case is that which precisely allows the latter to be viewed critically, and makes the comparison very interesting. The small tower that housed the laboratory offices has been converted into an apartment block and as the façade has been preserved with small modifications imposed by the metal joinery it has forced resolution of the interior in a way coordinated with the openings. The result is an unusual composition that, if of anything, is reminiscent of the Merchant Navy building in the Barceloneta, but without folds or blinds.

The group is interesting because it allows a view of two ways of tackling the corner in a single project unit, and helps us to continue questioning ourselves on the convenience of simplifying the programme upon reaching the corner or not. ♦

Xavier Monteyts

Translated by Debbie Smirthwaite

El otro caso es el de un edificio formado por tres cuerpos que resuelve las esquinas a base de cara y testero, una solución habitual propia de la predominancia tipológica de la repetición, sin rótula, por decirlo de algún modo. La visión del ángulo del edificio recuerda mucho algunos de los más afortunados ejemplos de Francesc Mitjans con la clásica aparición del testero, al que parece habérsele añadido el pequeño cuerpo de la terraza.

El tercer caso es el que permite ver precisamente a este último con una mirada crítica y hace que la comparación resulte interesante. La pequeña torre de las oficinas de los laboratorios se ha convertido en una torre de viviendas, y como la fachada se ha conservado con las pequeñas modificaciones impuestas por las carpinterías metálicas ha obligado a resolver el interior coordinadamente con los huecos. El resultado es una composición poco habitual que, si a algo recuerda, es al edificio de la Barceloneta para la Marina Mercante, pero sin pliegues ni persianas.

El conjunto es interesante porque permite ver dos modos de abordar la esquina en una misma unidad proyectual, y nos ayuda a poder seguir interrogándonos sobre la conveniencia de simplificar el programa al llegar a la esquina o bien no hacerlo. ♦

Xavier Monteyts

Traducido por Isabel Casadevall